

A mássalhangzók minőségi változásai

Darnay László

Bizonyos szavak leírásakor ma már nem tudjuk feltüntetni azok alapalakját, mert a szóelemeken a régi idők során erős hangváltások mentek végbe. A szóelemző írásmódnak pedig az volna a törekvése, hogy az alapalakot megőrizze. Azonban ha ez az elv érvényesülne az elkövetkező példánál, a leírt íráskép és a beszédben kiejtett alak között nagy eltérés volna, óriási szakadék tátongana. Ezeknél az eseteknél tehát a helyesírás kénytelen eltekinteni az eredeti alak írásától, és a szóelemek módosult formáját jeleníti meg.

A hangzás módosulása alapvetően a mássalhangzóknál következik be. Mint természetes, az igék alapalakja az egyes szám harmadik személyű, alanyi ragozású forma: *játszik, vet, vét, félt* stb. A **t végű igék** közül azok, amelyekben a tövégi *t* előtt mássalhangzó (nem *s, sz*) vagy hosszú magánhangzó van, a felszólító alakjukban is megtartjuk ezt a végző *t-t*, de a felszólító mód *j* jele helyett annak *s* változatát írjuk le. Például: *félt*s, *féltse* – *vált*s, *váltsa* – *feszít*s, *feszítse* – *dúsít*s, *dúsítsa*. Az egyes szám második személyű felszólító mód tárgyas ragozású rövidebb alakjában a *d* személyrag előtt *ts-t* írunk: *féltsd, feszítsd*.

A *t-re* végződő igékben, melyeknél az utolsó előtti hang rövid magánhangzó, továbbá a *lát* és a *bocsát*, valamint a *lót-fut* összetétel *lót* előtagja felszólító alakjában nem tüntetjük föl sem az igető véghangját, sem az eredeti felszólítómód-jelet, hanem a *t* és a *j* *s-sé* módosult változatát írjuk le. Például: *sült* – *süss*, *arat* – *arass*, és *lát* – *láss*, *bocsát* – *bocsáss*, valamint *lót-fut* – *löss-fuss*.

Ezeknél az alakoknál a felszólító mód tárgyas ragozású, egyes szám második személyű rövidebb változatában a tövégi *t* helyén *s* van, és ehhez kapcsoljuk a *-d* személyragot. Így ezeket már csak egy *s-sel* írjuk: *süsd, arasd, lásd, bocsásd, fúsd*.

Azoknak a *t* végű igéknek a felszólító módját, amelyekben az utolsó előtti betű *s* vagy *sz*, úgy képezzük, hogy a végző *t-t* elhagyjuk, és az *s-t*, illetve *sz-t* kettőzzük. Itt a felszólító mód *j* jele hasonló az előtte álló *s* vagy *sz* betűvé. Ilyenek például: *fest* – *fess*, *oszt* – *ossz*, *ereszt* – *eressz*, *választ* – *válassz*.

Ezen igék felszólító mód tárgyas ragozású, egyes szám második személyű rövidebb alakjában a *d* személyrag a módjel nélküli csonka tőhöz

kapcsolódik, és egy *s-sel*, egy *sz-szel* írjuk őket: *fesd, oszd, eressd, válassz*.

Ha **az *s, sz, z, dz* végű igéket** kijelentő módú tárgyas ragozású alakjukban írjuk, megtartjuk a szótó eredeti formáját, de a *-ja, -juk, -jük, -ják* személyragok *j* betűjének a szótó utolsó betűjéhez hasonló változatát tüntetjük föl. Így például: *ássa, keressük, szerezzük, bogozzuk, peddzük* és *metssze, metsszük, játssza, játsszák* (de alanyi ragozásban *játszanak*). (A *j-t* nem tartalmazó alakokban egy *sz* van: *ásom, keresed, metsszed* stb.)

Ezek az *s, sz, z, dz* végű igék felszólító módú alakjukban is megtartják tövük eredeti alakját, de a felszólító mód *j* jele szintén hasonló a szótó utolsó mássalhangzójához, és így itt is kettőzött (hosszú) *s-t, sz-t, z-t, dz-t* írunk: tehát *ásja* helyett *ássa, ássanak*; *keresjük* helyett *keressük, keressen*; *vadászjon* helyett *vadásszon, vadásszanak*, *szerezzük* helyett *szerezzük, szerezenek*, *bogozjuk* helyett *bogozzuk, pedzzük* helyett *peddzük*, és ilyen módon hasonló a *látsszik, játszik, hallatszik, tetszik, metsz* ige is: *látsszon, látsszanak; játssza, játsszák; hallatsszon, hallatsszatok; tetsszem, tetsszenek; metssze, metsszének*.

Ha a felszólító mód egyes szám második személyben a tárgyas ragozású rövidebb alakot írjuk, akkor a módjel nélküli tőhöz kapcsolódik a *-d* személyrag: *ásd, keresd, mászd, vadászd, szerezd, pedzd, játssz, metssz*.

És ha ugyanebbe a módú, számú, személyű tárgyas ragozású rövidebb alakba írjuk a *tesz, vesz, visz, hisz, eszik, iszik* igét, akkor a *-d* személyrag kettőzött alakban járul a megcsonkult szótóhoz: *tedd, vedd, vidd, hidd, edd, idd*.

A mássalhangzók minőségi változásának egy sajátos módja mutatkozik a *tesz, vesz, lesz, visz, esz(ik), isz(ik)* ige (alanyi ragozású) felszólító alakjaiban. A szótó *-sz* vége *gy-vé* alakul, s utána jönnek a személyragok: *tégy, tegyetek; végy, vegyenek; légy, legyetek; vigy(él), vigyenek; egy(él), egyetek; így(ál), ígyanak*. A *hisz* ige felszólító alakjában kettőzött *gy-t* írunk: *higgy, higgye* (nem *higyje*), *higgyék*.

A **mássalhangzóra végződő névszókhöz** a *-val, -vel, -vá, -vé* határozórag teljesen hasonló formában (teljes hasonulás) kapcsolódik. A szótó végző betűjéhez hasonló a toldalék első betűje, s így be-

tükketőzés jön létre: *bogárral, kenyérrrel, építésszel, asztallá, tudóssá, gyökérré, fénnyé.*

A hosszú mássalhangzóra végződő szavak toldalékolása esetén is természetesen csak két mássalhangzót írunk le (bizonyos tulajdonneveknél kötőjellel kapcsoljuk a harmadik betűt): *barakkal, tettel, tetté, Bernadettel, tollal, éretté, könnyel, könnyvé (Hermann-nal, Blikk-vel).*

Ha az alapszó végén két mássalhangzó van, a *-val, -vel, -vá, -vé* toldalék akkor is a végső betűhöz hasonul: *polccal, ezüsttel, gyönggyel, karddá, füstté, pajzssá.* A szokatlan végződésű tulajdonneveknél a toldalék a kiejtett hanghoz hasonul: *Kovátsccsal, Mikszáthtal, Rátzccá.*

Ha az emlegetett toldalékok a szó végén *v* betűvel találkoznak, értelemszerűen mindkét *v* betűt leírjuk: *szívvel, kedvvel, savval, savvá, nedvvé, könnyvé.*

Ahol a névszók végső *h*-ját nem ejtjük, ott a toldalék *v*-je sem hasonul: *méhvel, céhvel, pléhvé, csehvé, juhval.* Ahol viszont ejtjük a *h*-t, ott a *v* hasonul: *dohhal, potrohhall, sahhá, Alahhall.*

Az *az, ez* mutató névmás *-val, -vel, -vá, -vé* hátrózóraggal történő kapcsolódása esetén szintén

markáns hasonulást tapasztalunk. A z teljesen hasonul a mássalhangzóval kezdődő toldalék első hangjához: *azzal, ezzel, azzá, ezzé.* Másfajta toldalékok kapcsolódása esetén azokhoz hasonul: *abba, ebbe, arra, erre, annak, ennek, ahhoz, ehhez, attól, ettől, akkor, ekkor, akképp, ekképp.*

Ha az *az, ez* mutató névmás *z* betűje a *-beli* képzővel vagy a *-fajta, -féle, -kora* képzőszerű utótaggal találkozik, a hasonulásban szintén hosszú mássalhangzót jelölünk: *abbeli, ebbeli, affajta, effajta, afféle, efféle, akkora, ekkora.*

Az *az, ez* mutató névmás rövidebb alakja az *a, e.* Ezek találkozása névutókkal már így néz ki: *afelé, efelé, afölött, efölött, amiatt, emiatt, amellett, emellett, anélkül, enélkül, aszerint, eszerint, avégett, evégett, aziránt, eziránt.*

Mindezek nyomtatékos rámutatás esetén különírandók. Például: *a felé* a ház felé, *e fölött* a kapu fölött, *a miatt* a gyerek miatt, *a mellett* a kislány mellett, *e nélkül* a munka nélkül, *e szerint* a terv szerint, *a végett* a jövő végett, *az iránt* a cél iránt.

Tagolt, hangsúlyos beszédünk tudja csak ezeket a változatokat szépen megjeleníteni.

XXIII. Könyvkötő-találkozó. Székesfehérvár, 2004. szeptember 10–12.

Hódi Renáta, a Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakiskola tanulója

Minden évben sorra kerül ősszel a Könyvkötők Országos Ipartestületének találkozója. Ebben az évben Székesfehérvárra esett a választás, ahol *Mórocz István* és *Mórocz Istvánné* irányításával sikerült egy színvonalas kiállítást megszervezni.

A legelső napot a közgyűléssel kezdtük, ahol megismerkedtünk az újonnan belépő kollégákkal, majd a választások következtek, aminek eredményeképpen *Bodrogi István* lett az Ipartestület elnöke. A megbeszélés után a székesfehérvári levéltár restaurátorműhelyébe látogattunk el, ahol *Hajdú Viktória* előadásában hallhattunk pár szót a restaurálás fő lépéseiről.

A restaurálás első lépése az anyagvizsgálat, ahol elemzik a papír savas minőségét, a rostösszetételt, az enyvezőanyagot és a festékek oldódását.

Második lépésként a száraz tisztításnak vetik alá a lapokat. Ha penészesek, baktériumosak, akkor a nedves kezelés során Preventol CMK-t kevernek a vízbe, ami elpusztítja a gombákat.

Ezt követi a „mosás”, nedves tisztítás, melynek során kiáztatják a papírból a savas anyagokat és az összetört rostokat. Majd a lapok fehéritése következik, ahol igyekeznek minél kisebb koncentrációjú anyagokat használni. Ezt követően kiegészítik a lapok hiányos részeit, amire a papírontés a legalkalmasabb megoldás. Cellulózrostokból pépet készítenek, s egy szívóasztalon a hiányos helyekre öntik az anyagot.

Képek esetében ezek után az alátámasztás következik, hogy megerősítsék a tartását. Utolsó lépésként retusálják a könyvet.

Délután volt a találkozó fő programja, a kiállítás megnyitója és annak megtekintése. A kiállítást *Szele István*, a Közművelődési Iroda vezetője nyitotta meg, majd *Feigl Miklósné* köszöntötte kollégáit saját versével. Köszöntőt mondott még *Bodrogi István* és *Mórocz Istvánné*. Öröm volt látni, hogy a tapasztalt könyvkötők milyen érdeklődéssel nézték mások munkáit, és próbáltak még több „műhelytitkot” megtudni a kollégáktól. Láthattunk díszes aranymetszetű könyveket, bőrös könyvet dombormintával, dobozokat, oklevéltartókat, restaurált könyveket, nagyüzemben gyártott könyveket, rézveretes remekműveket. Megtekintettük még az aranymetszés elkészítéséhez szükséges szerszámokat is. A kiállítás anyaga huszonegy könyvkötő és egy bőrműves iparművész anyagait tartalmazta.

Vasárnap bemutakoztak a könyvkötészeti anyagokat forgalmazó kereskedők, illetve gyártók, majd *Tóth György* tartott előadást a Drupán kiállított nagyüzemi kötetzet aktuális gépeiről. Ezt követte *Novák Tamás* előadása egy új kötetzeti gépről, mely kézi könyvkötőknek ajánlott, például szakdolgozatok készítéséhez.

Úgy érzem, kellemes kikapcsolódást és nem utolsósorban nagyon hasznos három napot tudhatunk magunk mögött.